

Тетяна Євгенівна Харченко,
 учитель вищої категорії,
 учитель початкових класів
 Корсунської загальноосвітньої школи I–II ступенів
 Новокаховської міської ради,
 м. Нова Каховка, Херсонська обл., Україна

УДК 373.2[373.29]

ФОРМУВАННЯ АКТИВНОЇ ЖИТТЄВОЇ ПОЗИЦІЇ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

В статті розглядається питання формування у дітей молодшого шкільного віку активної життєвої позиції. Також створено основи для їх активного участя в справах суспільства та держави.

Ключевые слова: *сознание, потребности, жизненная позиция, общественная активность, нравственные качества, обучение, воспитание, социализация.*

The article discusses the formation of primary school children an active life position, creating the basis for their active participation in the affairs of society and the state.

Key words: *consciousness, needs, life position, social activities, moral qualities, training, socialization.*

Виховання у дітей свідомої дисципліни, прагнення до активної участі у справах спільноти та держави, непримиренність до антисуспільних, антигромадянських проявів є основним завданням сучасної української освіти. Ці питання завжди були у центрі уваги філософів, педагогів, психологів (Б. Ананьєв, Г. Андреева, В. Бедерханова, Є. Бондаревська, І. Бех, Л. Божович, Л. Виготський, В. Войтко, О. Єжова, Н. Залигіна, А. Здравомислов, Л. Корецька, Ю. Курпріянова, О. Леонтєв, В. Лісовський, А. Литвинцева, В. Магун, І. Мартинюк, В. Мухіна, В. Небиліцин, В. Ольшанський, Л. Орбан-Лембрик, В. Петріковський, С. Рубінштейн, М. Руткевич, Л. Столяренко, О. Тітова, Узнадзе, Н. Щуркова, В. Ядов та ін.). Життєва позиція особистості є її цілісним ставленням до навколишньої дійсності, що впливає на здатність долати труднощі та досягати успіхів. Чітко виражена життєва позиція проявляється у сферах людської життєдіяльності, а саме у моральній, духовній, суспільно-політичній та трудовій. Вона виражає моральну напругу особистості, тобто готовність до практичної дії.

Формування життєвої позиції починається з народження і залежить від оточення особистості. Її підґрунтя створюється, коли дитина навчається спілкуватися з батьками, друзями, вчителями, тобто соціалізується. Формування активної життєвої позиції залишається актуальним для кожного підростаючого покоління. Тому метою нашої статті є висвітлення способів формування активної життєвої позиції дітей молодшого шкільного віку.

Відомо, що активна життєва позиція орієнтована на моральні норми суспільства, серед яких утвердження добра та подолання морального зла. Заклади освіти повинні вкоренити ці суспільні норми у потреби підростаючого покоління. Якщо у дітей спостерігаються негативні прояви, то вчителі мають змогу розкрити перед дітьми їх шкоду як для них самих, так і для оточуючих.

Формування життєвої позиції особистості є складним процесом, що вимагає значних фізичних, моральних, психологічних та розумових зусиль, оскільки містить багато об'єктивних та суб'єктивних умов і процесів. Серед них: засвоєння особистістю досвіду, формування світогляду, різноманітних знань, вироблення переконань, соціальних та професійних навичок, розвиток міжособистісних відносин, залучення до трудової та суспільної діяльності. Позиція особистості показує реальне діяльнісне ставлення людини до подій, де проявляються цінності особистості [8].

Б. Ананьєв вважає, що життєва позиція особистості (як суб'єкта суспільної діяльності й поведінки) є складною системою, що містить:

- ставлення людини до суспільства в цілому та спільнот, до яких вона належить, діяльності, самої себе;
- установки та мотиви, якими людина керується у своїй діяльності;
- цілі та цінності, на які спрямована діяльність.

Вищезазначене поняття відтворює прояви діяльнісної сутності людини, наділеної свідомістю та здатністю приймати рішення, обирати певну лінію

поведінки, так чи інакше оцінювати зовнішній світ. Як підкреслює автор, це характеристики особистості, що визначають її світогляд, життєву спрямованість, суспільну поведінку, основні тенденції розвитку. Сукупність цих властивостей особистості, що постійно реалізуються у суспільній поведінці, закріплюється в образі її життя [2].

На думку А. Ондо Анге, життєва позиція є одним з основних регуляторів соціальної поведінки в конкретних умовах. Вона забезпечує перспективу життєвого шляху і розвитку індивідуальності. Життєва позиція визначає характер життєдіяльності особистості. Основою життєвої позиції є світогляд, що визначає реалізацію життєвої позиції, проявляється в діяльності, поведінці відповідно до усвідомлених цілей [7].

Життєва позиція особистості має формуватися через її активність, починаючи з початкової школи, тобто має формуватися прагнення розширювати сферу власної діяльності, співвідносити сферу потреб з реальністю. Ці якості можливо формувати через взаємодію дитини з природою і суспільством, що дасть можливість сприяти становленню у світі, який постійно змінюється. Необхідно враховувати не лише впливи об'єктивних чинників на особистість, а й потенційні характеристики – психічні властивості, якості, природні особливості особистості дитини.

Отже, активність є формою вираження потреб особистості, її характеристикою як суб'єкта життєдіяльності. Вона сприяє злиттю особистості з соціумом (ідентифікація), визначенню та збереженню власного «Я», а також є способом формування, розвитку, виховання та навчання.

Складний процес формування активності особистості завершується реальним вибором бажаного, тобто задоволенням потреб. Однак це відбувається лише за умови, коли зовнішні спонукання не суперечать існуючим цінностям, не викликають внутрішнього дискомфорту, когнітивного дисонансу (інтелектуального конфлікту, за якого нова інформація суперечить усталеним думкам, уявленням), а нова орієнтація, що виникла в результаті вибору, відкриває особистості простір для задоволення потреб [6].

Активна взаємодія з навколишньою дійсністю є запорукою розвитку особистості. Тоді вона не лише перебуває у злагоді з природою, суспільством, культурою, а й діє всупереч їм. Парадоксальність такої гармонії та дисгармонії особистості особливо помітна під час дослідження рівнів її розвитку.

Як зазначалося, особистість у соціальному середовищі постійно вступає у різні відносини. Її життя є соціально впорядкованим, організованим, а діяльність – свідомою, цілеспрямованою й орієнтованою на певні досягнення.

Навчальні заклади освіти і виховання мають формувати життєву позицію особистості учнів як стійку, внутрішньо усвідомлювану систему поглядів на життя, діяльність, а також систему ставлення до суспільства, інших людей, до себе (що зумовлено домінуючими соціальними цінностями).

Внутрішні потреби та мотиви містять частину суспільних мотивів чи потреб. У сучасному українському суспільстві морально-правове виховання має бути спрямовано на вироблення у дітей стійких переконань та потреб діяти відповідно до норм українських права та ментальності. Ті відхилення від правових норм, що спостерігаються у молодшому шкільному віці, зумовлені недостатнім рівнем морального виховання соціальними інституціями (родиною, ДНЗ та ЗНЗ). Отже, перед українськими виховними інституціями стоїть проблема пошуку ефективних методів, засобів впливу на формування життєвої позиції особистості у ранньому шкільному віці. Спрямованість виховних впливів на формування суспільно активної життєвої позиції особистості можлива за спільної взаємодії соціальних інституцій, особливо родини та навчального закладу.

Говорячи про формування особистості в дитячому віці, Л. Божович наполягає на тому, щоб розуміти позицію як «об'єктивну позицію дитини, яку вона займає в житті», власну «внутрішню позицію, тобто те, як вона ставиться до навколишнього світу». А ця внутрішня позиція виникає «... між місцем, яке вона займає в системі доступних їй людських відносин (отже, між відповідними вимогами до неї), з одного боку, і тими психологічними особливостями, що сформувалися в результаті її попереднього досвіду – з іншого». Таким чином, внутрішня позиція – це «не лише ставлення до того чи іншого явища, але й вироблена система ставлень до дійсності» [4].

У процесі формування моральної позиції учнів молодшої школи вчителі мають зосереджуватися на тих загальнолюдських та суспільних цінностях, що стосуються моральних відносин. На основі практичної діяльності можна виокремити цінності, що мають бути обов'язковими для кожного громадянина. Серед них: гуманізм, відповідальність, почуття обов'язку, самостійність, дисциплінованість, поважливе ставлення до рідної землі, батьків, людей старшого віку тощо [3].

Необхідно зазначити, що почуття обов'язку, відповідальність, працелюбство дітей молодшого шкільного віку є критеріями ставлення дитини до суспільної діяльності спільноти. Ставлення до інших дітей, особливо з певними фізичними вадами, до людей старшого віку свідчить про рівень сформованості гуманізму, що проявляється у повазі, чуйності, бажанні допомогти, непримиримому ставленні до проявів зла та насилля. Рівень засвоєння зазначених якостей та цінностей дає вчителю можливість говорити про рівень сформованості моральної позиції дитини та впливати на особистість дитини з метою нівелювання негативних проявів. Для того, щоб правильно дібрати методи виховання, учитель має обов'язково знати індивідуальні особливості дитини, оточення та роль батьків у її вихованні [5].

Суттєвий показник моральної позиції – це єдність етичних знань та вчинків (єдність слова і дії). Таким чином, простежується рівень моральної сутності особистості дитини, адже вона охоплює не лише

моральну свідомість, а й поведінкові прояви та реакції, що пов'язані з певним типом відносин. За нашими спостереженнями, у більшості дітей молодшого шкільного віку слово визначає дію (61,6 %). Лише у 19,9 % слово є адекватним дії. Розбіжності між словом і дією, з одного боку, пов'язані із неглибоким, тобто формальним, поверхневим засвоєнням знань про моральність, а з іншого – з невмінням дітей молодшого шкільного віку застосовувати знання у власній поведінці, перетворюючи їх на вміння та навички. Тому у процесі виховання дітей молодшого шкільного віку важливо формувати єдність знань про мораль, моральність та моральні цінності, формувати в учнів уміння використовувати ці знання, оцінюючи поведінку, дії, вчинки інших людей, особливо однолітків. Однак це неможливо без суттєвого показника моральної позиції – єдності моральної оцінки та самооцінки. За даними учених, моральна оцінка та самооцінка співпадають лише у 30,2 % дітей [8].

На нашу думку, головна причина цього полягає в тому, що під час виховання недостатньо уваги приділяється формуванню взаємодії між моральною оцінкою та самооцінкою, не враховуються психологічні та вікові особливості учнів. Шкільна практика не надає належної уваги формуванню єдності оцінки логічного й емоційного плану. Моральний зміст справ, дій і вчинків у частини дітей молодшого шкільного віку не знаходить відтворення в емоціях. Лише переживання особистісного сенсу моральних вчинків призводить до того, що вони починають набувати для дітей суб'єктивного значення, що закріплюється у структурі особистості.

Таким чином, у процесі організації різних видів діяльності щодо формування моральної позиції учнів необхідно використовувати виховні методи, за допомогою яких учні успішно засвоїли б моральні знання та проявляли позитивне ставлення до моральних цінностей. Це підтверджує, що виховний процес має будуватися комплексно. Проте часто у шкільній практиці цей принцип порушується, а особистість учня розглядають як сукупність якостей, відірваних одна від одної.

Ставлення до виховного процесу, як до своєрідного тренажу, механічне застосування особистістю тих чи інших моральних рис незалежно її від позицій, потреб та інтересів призводить до абсолютизації як практичної діяльності, так і етичної просвіти, де від факту участі учнів у виховних заходах очікують позитивні результати.

Уявлення вчителів про моральну позицію учнів як про інтегральну її характеристику дозволяє більш ефективно організувати виховний процес та комплексно використовувати засоби активізації позиції учнів. У такому разі етичні знання учнів із зовнішнього нормативного регулятора переходять у внутрішній особистісний план, стають стимулом поведінки, переконаннями, моральними якостями особистості.

Використані літературні джерела

1. Активність особистості як форма вияву її індивідуальності, творчості та професіоналізму. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://studentam.net.ua/content/view/3297/97/>
2. *Божович Л. И.* Личность и ее формирование в детском возрасте [Текст] / Л. И. Божович. – М., 1969. – 336 с.
3. *Корецька Л. О.* Формування моральних якостей особистості як підґрунтя їх національно-патріотичного виховання [Текст] / Л. О. Корецька // Педагогічні інновації, реалії, перспективи: збірник наукових праць, Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2015. – С. 63–66.
4. *Лубовский Д. В.* Понятие внутренней позиции – проблема и перспективы исследования / Д. В. Лубовский. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kursm.ru/psy106.html>.
5. *Маркин В. Н.* Жизненная позиция личности как психолого-акмеологическая категория и феномен социального самоутверждения [Текст] / В. Н. Маркин // Мир психологии. – 2005. – № 4. – С. 45–50.
6. *Мацкайлова О. А.* Особенности становления субъектной позиции в старшем школьном возрасте [Текст] / О. А. Мацкайлова // Педагогические проблемы становления субъектности школьника, студента, педагога в системе непрерывного образования. – Волгоград: Изд-во ВГИПКРО, 2003. – Вып. 12. – С. 51–54.
7. *Ондо Анже А. М.* Науково-теоретичні підходи до вивчення життєвої позиції як психологічного феномена [Текст] / А. М. Ондо Анже // Проблеми сучасної психології: збір. наук. пр. К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – Вип. 22. – С. 382–393.
8. Особливості поведінки особистості у групі. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://studentam.net.ua/content/view/3296/97/>